

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՏԱՌԵՐՈՒ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԸ

Նկատի ունենելով հինգերորդ դարու հայ մատենագրության զարգացման բարձր մակարդակը, մախամաշտոցեան գիրի ու գրականության հարցը, հայագիտության անլոյծ մնացած հանգոյցներէն մէկն է:

Հետեւեալ հարցադրումները, որոնք մօտաւորապէս երկու դարէ ի վեր հայագիտական հակաճառութիւններու նիւթ ըլլալով հանդերձ, տակաւին կը շարունակեն փնտռել իրենց վերջնական պատասխանները. հեթանոսական շրջանին մենք գրաւոր մատենագրութիւն ունեցած ենք, հայերէն թէ տարբեր լեզուներով ու ի՞նչ տառերով:

Եթէ առաջին հարցումին պատասխանը ժխտական է, ի՞նչպէս կարելի է բացատրել «գիրերու գիտին» յաջորդող տասնամեակներուն կատարուած քարգմանչական աշխատանքին բարձր մակարդակը իր ոճային, քերականական ու բառամբերքային հարստութեամբ: Եթէ Մեսրոպի գիտը միայն գիրերու գիտն էր եւ ոչ թէ հայերէն գրական լեզուի, կրկին դժուար է պատճառաբանել Արիստոտէլի ամբողջական գործերուն ու աստուածաշունչի թագուիի նկատուող քարգմանութեան որակին էութիւնը:

Իսկ եթէ նոյն հարցումին պատասխանը դրական է, վկայ՝ գրականութեան մեր Տիր աստուածը, ի՞նչ կրնայ պատահած ըլլալ մեր հեթանոսական շրջանի գիր ու գրականութեան: Արդէօք մեհեաններու քանդումով ամբողջութեամբ անհետացած է մախաքրիստոնէական մեհեմական մատենագրութիւնը: Իսկ եթէ ունեցած ենք մեհեմական գրականութիւն, որո՞նք էին անոր տառերը:

Հայագիտութեան մէջ առաջին անգամ այս հարցով հետաքրքրուած է Ինճիճեանը, 1835 թուականին, իր «Հնախօսութիւն» ախատասիրութեան մէջ ու յանգած է այն եզրակացութիւնը թէ՛ Մեսրոպէն առաջ եղած են հայերէն գիրեր ու Դանիէլ Ասորիի մօտ պահուած գիրերը եղած են հին հայկական գիրերը, զորոնք Մաշտոց բարեփոխած է: Մինչ՝ աւելի ուշ, Աճառեան բացարձակապէս հակադրուած է այդ տեսութեան:

Տոքթ. Արմենակ Եղիայեանի ուսումնասիրութիւնը, նորագոյն փորձերէն մէկն է, Մեսրոպեան տառերու ակունքներու պեղումով, լուսաբանելու Մեսրոպեան տառերու առեղծուածը:

Մեսրոպեան տառերու հարցը, հայագիտութեան մարզին մէջ ունի իր իւրայատուկ գրականութիւնը: Կորինի, Մովսէս Խորենացիի ու Ղազար Փարպեցիի համառօտ յիշատակումներուն կողքին, 1884 թուականէն սկսեալ, բազմաթիւ Հայ եւ օտար բանասէրներ, ինչպէս՝ Հրաչեայ Աճառեան, Ներսէս Ալիկեան, Գուրգէն Սեւակ, Պօղոս Անանեան, Աշոտ Աբրահամեան, Էդիկ Աղալեան, Լեւոն Մարտիրոսեան, Լեւոն Խաչերեան, Peeters Paul, փորձած են լուսաբանել Մեսրոպեան տառերու ստեղծման առեղծուածը:

Տոքթ. Արմենակ Եղիայեանի Մեսրոպեան Տառերու Ակումքները երկասիրութիւնը, իր առարկայական, բաղդատական, համոզիչ պատճառաբանութիւններով ու ընդհանրապէս տրամաբանական կուռ զարգացումով, վերոյիշեալ բանասէրներու ենթադրութիւններէն տարբեր ու հաւանաբար աւելի հաւաստի լուսաբանութիւններ կ'առաջարկէ:

Մեսրոպեան Տառերու Ակումքները, հրատարակուած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան տպարանէն, 2005 թուականին, մեկենասութեամբ Գալուստ Կիլիպէնկեան հիմնարկութեան: Գիրքին 288 էջերը կը բովանդակեն.

- Հնագրական ընդհանրութիւններ
- Հնագոյն այբուբեններ եւ ծանօթութիւններ
- Բնագրեր եւ թարգմանութիւններ
- Մեսրոպեան գիրեր
- Դանիէլեան գիրեր
- Օգտագործուած աղբիւրներ

Մեսրոպեան գիրեր բաժինի 150 էջերը ուսումնասիրութեան կորիզը կը կազմեն ու կը բովանդակեն հետեւեալ ենթաբաժանումները.

- Ներածութիւն
- Փոխառութիւն եւ փոխառու այբուբեններ
- Փոխառական պատկերացումներ եւ ծանօթութիւններ
- Փոխառական սկզբունքներ
- Հարաւային-սեմական վարկածը եւ Գեեզ
- Մեսրոպեան տառերու յօրինումը
- Գեեզը եւ հայ բանասիրութիւնը
- Եզիպտական աղբիւրներ
- Մեսրոպեան այբուբենի գրային եւ գրաբանական յատկութիւնները

Գիրքին զարգացումը կ'ընթանայ նախ գոյութիւն ունեցող վարկածներու քննական ուսումնասիրութեամբ, որոնք իրենց մեծամասնութեամբ կը փորձեն փաստել թէ Մեսրոպեան Տառերու սկումքը պէտք է փնտռել ասորերէն, պարսկերէն ու յունարէն լեզուներու մէջ միայն, որպէս Հայաստանի անմիջական շրջապատին մէջ գործածուող լեզուներ: Ուրեմն, մեր այն տառերը, որոնց համապատասխանող հնչիւնները կը գտնուին յունարէնի մէջ, ընդհանրապէս յունական փոխառութիւն են, ինչպէս նաեւ այն տառերը որ կը գտնուին միայն պարսկերէնի մէջ օրինակ՝ Ժ եւ Ջ ու ասորական Ծ, պարսկական ու ասորական փոխառութիւններ են: Իսկ մեր այն տառերը, որոնց համապատասխանող հնչիւն գոյութիւն չունի յիշեալ երեք լեզուներուն մէջ, ինչպէս՝ Զ Յ Յ Զ Ը Մեսրոպի յօրինածներն են:

Հոս ուշագրաւ պիտի ըլլայ մեջքերել երկու հակոտմեայ մտածողութիւններ, առանց մեկնաբանութեան.

Ա- «Մերոպ, յունական կրթութիւն ստացած ըլլալով, նախատրամադրուած էր հելլենիստական տիպի այբուբեն մը յորինելու, այբուբեն մը, որ օժտուած ըլլար ձայնաւորներով, աջընթաց գրուէր ու տառերը անջատ արձանագրուէին գրադաշտին վրայ»:

Բ- Ըստ ժամանակակից եթովպացի բանասէր Այելէ Բեկըրի «Յատկանշական է որ հայերը իրենց լեզուին գիրերը կը հնարէին այնպիսի ժամանակ մը, երբ դը պայքարէին պարսիկներու եւ բիզանդացիներու դէմ. ուստի աւելի արժանահաւատ է մտածել, թէ պարսկական ու բիզանդական համակարգերու որդեգրումը պիտի հակասէր հայերու ազգային ձգտումներուն:

Փոխարական սկզբունքներ ենթաբաժանմունքին մէջ, հեղինակը կը սահմանէ տառային փոխառութեան օրէնքներուն հետեւեալ եզրերը.

- Ըստ նոյնականութեան օրէնքին, փոխարեալ տառը կ'առնուի պահելով փոխատու այբուբենին մէջ ունեցած թէ պատկերը, թէ հնչումը:
- Այլանմանութեան կամ տարբերացման օրէնքը կը կայանայ «որեւէ պատրաստի տառէ, սեփական կամ օտար, կամաւոր ու զիտակցուած փոփոխութեամբ նոր տառ մը կերտելու մէջ»:
- Պայմանականութեան օրէնք «կը կոչուի փոխառութեան այն ձեւը, ուր փոխարեալ տառը փոխատու լեզուին մէջ կը պահէ իր պատկերային կարելի հարազատութիւնը, սակայն կը յատկացուի տարբեր հնչիւնի:

Հետաքրքրական է նշել թէ հայերէն տառերուն ծագումը սերտող 50 բանասէրներէն ոչ մէկը ընդունած կամ ակնարկած է պայմանականութեան օրէնքին:

Հայրենի լեզուաբան Գուրգէն Մեակ, 1962 թուականին, իր մէկ ախատասիրութեան մէջ կը յայտնէ հետեւեալ կարծիքը. «Տառերի մերոպեան ոճը, այն պատկերը, որ ունեն հայ, վրաց եւ ադուան այբուբենները, չեն վկայում ոչ մի ցեղակցութիւն կամ նմանութիւն ոչ պարսկական, ոչ ասորական եւ ոչ էլ յունական գրի հետ: Աշխարհի բոլոր լեզուների գրերից հայ-վրաց-ադուանական գրերի պատկերներին ու ոճին նման են միայն հարաւային-սեմական գրերը... դրանից միայն ամհարականը Եթովպիայում յարատեւում է մինչեւ այսօր»:

Միշտ ըստ Գուրգէն Մեակի, կենթադրուի որ այդ նոյն այբուբենը, Դանիէլ ասորի եպիսկոպոսի կողմէ կը դրկուի Հայաստան, իբրեւ կորսուած հայերէն հին գիրեր: Մերոպ, այդ ցանկէն կարգ մը տառեր ընտրելէ ետք, տարբերացման ու պայմանականութեան օրէնքներով կը յորինէ մեր 36 տառերը:

Մեկնակետ ունենալով նոյնանման տուեալներ, հեղինակը կ'առաջարկէ իր վարկածը որ կը հիմնուի Գեեզի որ իր վերջնական ձեւը կը ստանայ 350 թուականին եւ հին Եգիպտական գրահամակարգներուն վրայ:

Ըստ հեղինակի ենթադրութեան, այս գրահամակարգն է որ Մեսրոպի ձեռքը անցաւ Եդեսիոյ մատենադարարին մէջ, դանիւլեան գիրերու ձախողութենէն ետք:

Մեսրոպեան տառերու յօրինումը 60 էջերու վրայ տարածուող բաժնին մէջ, հեղինակը Գեեզի 182 տառերը, տարբերացման ու պայմանականութեան օրէնքներու գործադրութեամբ կը փորձէ, տառ առ տառ հայերէն գիրերու մեծամասնութեան ակունքը գտնել Գեեզի նախատիպերուն մէջ, յաճախ դիւրութեամբ ու երեմն՝ նուազ համոզիչ բացատրութիւններով:

Որպէս անձնական կարծիք, տառերու պատկերային ոճը նկատի առնելով, հայերէն տառերը կարելի է բաժնել հետեւեալ չորս գլխաւոր խումբերու.

- Ա Բ Գ Դ Ե Ը Թ Ժ Կ Ղ Մ Ն Ո Ռ Ս Վ Բ Զ
- Զ Ծ Զ Ծ Յ Ծ Զ Տ Յ Փ Օ Ֆ
- Է Ի Լ Խ Ի
- Հ Պ

Եգիպտական աղբիւրներ բաժնին մէջ, դասական եգիպտերէնի գրահամակարգէն մէջբերուած 12 նշանագրերը ու ստուգելով անոնց մնանութիւնը հայկական Ա Ձ Ը Ծ Կ Հ Չ Ծ Յ Ն Ձ Բ տառերուն հետ, կարելի է եզրակացնել թէ անոնք պարզ պատահականութեան արդիւնք չեն կրնար ըլլալ: Մանաւանդ որ, շատ հաւանաբար, անոնցմէ մնոյշներ տակաւին կը գտնուէին Եդեսիոյ մատենադարանին մէջ երբ «Մեսրոպ Եդեսիայով փակեց իր ճամբորդութիւնը՝ ըստ Կորինի»:

Մեսրոպեան այբուբենի գրային ու գրաբանական յատկութիւնները կարելի է ամփոփել հետեւեալ ձեւով.

- Մեր տառերուն 26-ը օժտուած են ուղիղ-ուղղահայեաց միակ կամ երկակի սիւնով:
- Կոր եւ նուրբ գծիկն է որ կը դրուի միասին տառերուն գագաթը, օրինակ՝ Գ Բ, մէջտեղը, օրինակ՝ Ի, իսկ ստորոտը, օրինակ՝ Ե. իսկ երկսիւն տառերու պարագային ան կը միացնէ զուգահեռ սիւները, օրինակ՝ Ո կամ Ս: Մեսրոպեան տառերուն 18 հատը օժտուած են այս կոր գծիկով: Յատկանշական է որ Գեեզը առաւելագոյնս օգտագործած է կոր գծիկը:
- Մեր տառերուն 16- օժտուած են աջակողմեան հորիզոնական փշիկով մը որ Գեեզի ուշագրաւ յատկանիշներէն մէկն է:

- Հայերեն տառերը ունին դեմքի կամ հայեացքի այլազանություն, իրենց ձախահայեաց, աջահայեաց, ստորահայեաց ու չեզոք ուղղություններով որ յատուկ էր՝ Գեեզին ու հին եգիպտերենին:

Այս հանգրուանին, հեղինակը հարց կու տայ. «այս բոլորեն ետք ի՞նչ առաւ Մեսրոպ այն քաղցր յունարենէն, որուն կապուած էր հազար ու մէկ թելերով, որով կրթուած էր ի տղայ տիոց, զոր կը կարդար ու կը գրէր, որով աղօթած ու պատարագած ալ էր հաւանաբար. որուն մշակոյթն ու պատմութիւնը այնքան մօտ էին իր սրտին եւ որուն մէջ կը գտնէր քաղաքակրթութեան մեծագոյն գրաւականը: Յունական գիրերու ձեւէն բացի՝ Մեսրոպ առաւ յունական այբուբենի բոլոր յատկութիւնները անխտիր:

Այդ յատկութիւնները կարելի է ամփոփել հետեւեալ ձեւով.

- Աջընթաց ուղղութիւնը
- Անջատ գրուելու յատկութիւնը
- Չայնաւոր տառերու գոյութիւնը
- Երկու տառերէ բաղկացած «ու» ձայնաւորի գոյութիւնը
- Բառամէջի երկու բաղաձայներու միջեւ լսուող Ը ձայնաւորի անգիր ըլլալու յատկութիւնը
- Մեսրոպ, յօրինելէ ու անուանելէ ետք այն բոլոր տառերը որոնք անհրաժեշտ էին վերարտադրելու հայերենի բոլոր հնչիւնները, այբուբենական կարգ տալու համար այդ տառերուն, հետեւեցաւ յունարենին, նոյնութեամբ

Բնականաբար, հարցական կը մնան այն պատճառները որ մեր տառերու ակունքները փնտռող բանասէրներու մեծամասնութիւնը, ինչու կարչած մնացած են յունական վարկածին: Ըստ հեղինակին՝ «աչքի առաջ չունենալով Գեեզը, գոհացած են յունականին ու մեսրոպեանին միջեւ գտնուող այդ տարտամ նմանութիւններուն՝ եզրակացնելու համար, թէ մերիններուն բնորոշները յունական են:

Դանիէլեան գիրեր բաժինի ամփոփումը հետեւեալն է.

- Պատմական ու գրաբանական տուեալներու հիման վրայ, կարելի է հետեւցնել թէ դանիէլեան գիրերը հարաւ-արաբական գիրերն էին
- Այդ գիրերն էին որոնք շրջապատի մնացեալ այբուբեններէն տարբեր իրենց անձանօք ոճով կրնային մոլորեցնել Դանիէլը
- Այդ գիրերը իրենց այբուբենական «խառնակ կարգով» պէտք էր վերադասաւորել «ըստ ձեւոյ օրինակի յունականին»
- Իր 29 տառերու թիւով ու կարգ մը տառերու հնչիւնական զուգադիպութեամբ, կը թելադրէր հայերենը

- Այդ գիրերն էին որոնք Եղեսիոյ մատենադարանին մէկ խորշին մէջ լքուած էր որուն Դանիէլ «յարութիւն տուաւ»

Ու հեղինակը կ'եզրակացնէ.

«Ուրիշ ոչ մէկ գիր Դանիէլի ու Մեսրոպի օրով իր վրայ կը կեդրոնացնէր այս բոլոր տուեալները, բացի հարաւ-արաբականն: Ահա թէ ինչու կը համարձակինք ըսելու, թէ Դանիէլի գտածն ու Հայաստան դրկածը նոյն ինքն հարաւ-արաբականն էր»

Սակայն Մեսրոպ օգտագործեց այդ գիրերը, թէ՞ անոնցմէ անկախ հնարեց մեր այբուբենը: Հետեւելով Կորինի, Մովսէս Խորենացիի ու Ղազար Փարպեցիի սկզնադիւրներուն, բազմաթիւ բանասէրներ փորձած են մեկնաբանել վերի հարցադրումը:

Աճառեանի ենթադրութիւնը կը մնայ ամէնէն աւելի հաւանականը. «Այդ այբուբենը ունենալով ինչ-ինչ թերութիւններ, չէր կարող լիովին գոհացնել հայոց լեզուի պահանջները, բայց նաեւ չէր այնպէս պակասաւոր, որ միանգամից իբրեւ անպէտք դէն զցուէր...այնպէս որ Մեսրոպը վերջապէս ստիպուեց խաբանել նրանց գործածութիւնը»:

Մեսրոպ, իր ճամբորդութեան ու Դանիէլի հետ իր հանդիպումի ընթացքին պիտի փորձեր յստակացնել հետեւեալ հարցադրումները.

- Դանիէլեան գիրերը իրապէս հայկակա՞ն էին ու ամբողջական
- Որեւէ մատենագրութիւն գոյութիւն ունէ՞ր այդ գիրերով
- Դանիէլ ուրկէ՞ գտած էր զանոնք եւ ինչու կը կարծէր թէ անոնք հայերէն գիրեր էին

Եղեսիոյ մատենադարանին ու աստուածաբանական համալսարանին մէջ, ինչպէս նաեւ Սամոսա քաղաքի, Փիւնիկէի մատենադարաններուն մէջ Մեսրոպի կատարած փնտռութիւնները զինք հասցուցին այն համոզումին որ այդ գիրերը պատկանած էին հեռաւոր ժողովուրդի մը ու անոնց ենթադրեալ հայկականութիւնը ոչ մէկ հիմք ունէր: Հետեւաբար, Մեսրոպ վերջնականապէս կը հրաժարէր այդ գիրերէն:

Շատ հաւանաբար այդ մատենադարաններէն մէկուն մէջն է որ գտաւ Գեեզը, որ փոխարինած էր հարաւ-արաբականը, այսինքն՝ դանիէլեան գիրերը: Ու «Մեսրոպ այդ գիրերուն մէջ ճանչցաւ ու գտաւ այն տարտամ մտապատկերը, զոր իր անհանգիստ ենթագիտակիցը երկար որոնած էր. ուստի եւ ազատ ձեռքերով ու ազատ խղճով ձեռնարկեց տառայօրինումի աշխատանքին»:

Տոքթ. Եղիայեան իր ուսումնասիրութիւնը կ'եզրակացնէ հետեւեալ մտածումներով.

«Այսպէս, ուրեմն, Մեսրոպի ճամբորդութեան հիմնական ու միակ նպատակը դանիէլեան գիրերու կարծեցեալ հայկականութիւնն ու անոնց կիրարկութեան կերպերուն յայտնաբերումն

էր. ան նոր գիրեր հնարելու համար ճամբայ չելաւ: Մակայն, անգամ մը որ ան համոզուեցաւ, թէ այդ գիրերը հակական չէին, Մեսրոպ հրաժարեցաւ անոնցմէ, որովհետեւ վերապահութիւններ ունէր անոնց հանդէպ: Եւ առանց որեւէ ավստասանքի կառչեցաւ Գեեզին,- հաւանաբար մատեւ եզիպտական տառերուն,- որոնք շատ ատելի կը գոհացնէին իր ճաշակը»:

«Իր առաքելութեան նախօրեակին ան ոչ մէկ նպաստ կ'ակնկալէր ասորի կամ յոյն գիտնականներէ եւ որեւէ ատեն ալ իր գիտի ընթացքին չդիմեց այդպիսիներուն: Այբուբենի յօրինումի երկու մեծ փուլերը՝ հնչիւնական համակարգի ճշդումը եւ այդ հնչիւններէն իւրաքանչիւրին համար գրային պատկերի մը ընտրութիւնը, հայ միջավայրի ու հայ մտքի արգասիքն են: Ասոնցմէ առաջինը ամբողջութեամբ տեղի ունեցաւ Հայաստանի մէջ, թէկուզ աջակիցներու օժանդակութեամբ, իսկ երկրորդը՝ ենթադրաբար Եդեսիոյ մէջ, առանց բացատելու կարգ մը այլ ուստաններ»:

«Այս անսովոր սխրանքին ետին կանգնած է ինքը՝ Մեսրոպ Մաշտոց, իբրեւ զայն յղացողը, հետեւողականօրէն հետապնդող ու զայն իր ասարտին հասցնող մղիչ ուժն ու գլխաւոր դերակատարը»:

Տոքթ. Արմենակ Եղիայեանի ուսումնասիրութեան ընթերցումը մեծ հետաքրքրութեամբ կատարելէ ետք, որպէս անձնական եզրակացութիւն, կը խորհիմ թէ հակառակ գոյութիւն ունեցող բոլոր ենթադրութիւններուն, գիրերու գիտը տակաւին կը պահէ իր ամբողջական խորհրդաւորութիւնը:

Ու որպէս ոչ-մասնագիտական կարծիք, երեւակայութեանս թոյլք տալով, փորձութիւնը կ'ունենամ ենթադրութիւններու ու վարկածներու երկար շարքէն ետք հարց տալու. արդեօք, Մեսրոպեան տառերը չէի՞ն կրնար պարզապէս ըլլալ վերադարձը կամ գիտը մեր հալածեալ հէթանոս տառերուն, իրենց հնչիւնաբանական հարազատութեամբ, որոնք Գեեզէն շատ ատելի դիրութեամբ պիտի կարենային 25 տարիներու կարճ ժամանակամիջոցին, թարգմանել Աստուածաշունջի թագուհին ու ստեղծել մեր մատենագրութեան ոսկեդարը:

Մկրտիչ Լ. Պուլտուքեան

Հոկտեմբեր 23, 2005